

ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В ПОЛЬЩІ (1989–1999 РР.)

У статті проаналізовано особливості та основні тенденції створення й функціонування багатопартійної системи у Польщі в 1989–1999 рр.

Ключові слова: Польща, багатопартійна система, “Солідарність”, політичні інститути, ідеологія.

Актуальність теми дослідження пов’язана з теоретичною і практичною значущістю вивчення досвіду функціонування політичних інститутів (і, зокрема, партійної системи) в умовах соціально-політичних перетворень. Політичні партії – один з найважливіших інститутів, який, на думку дослідників політичних партій С. і О. Антонюків, є необхідною складовою, без якої неможливо уявити собі сучасну демократію [1, с. 31]. Ще в 1921 р. на це вказував Д. Брайс в своїй роботі “Сучасні демократії”, і відзначав, що “...існування політичних партій неминуче. Немає прикладів того, як представницьке правління може існувати без них...” [2, с. 3]. Відомий фахівець Фонду Конрада Аденауера Й. Тезінг вважав, що “...навіть чи можна уявити собі, що ...інші політичні організації могли б краще та дієвіше, ніж партії, представляти інтереси народу” [3, с. 38]. У визначенні політичних партій, яке дає Дж. Ла Паламбара, вказано, що: по-перше, партія є носієм ідеології або, принаймні, відбиває конкретну орієнтацію, бачення світу людиною; по-друге, партія є організацією, тобто відносно тривалим в часі об’єднанням людей; по-третє, партія ставить за мету завоювання влади; по-четверте, партія прагне забезпечити собі підтримку народу [4, с. 127].

У демократичних державах політичні партії є основними учасниками виборчих процесів, визначаючи їх зміст. Партійні програми допомагають з’ясувати проблеми, що обговорюються під час кампанії. Політичні партії і партійні лідери грають важливу, а деколи і головну роль у визначенні порядку денного. В урядах багатьох держав партії контролюють процес ухвалення рішень, розробляють і проводять певний політичний курс.

Підсумовуючи сказане вище, варто згадати думку Г. Зеленько, в якій наголошується, що в демократичній державі партії є посередниками між державою і громадянином, виконуючи функції “механізму самоорганізації суспільної системи, а політична боротьба між конкуруючими партіями стає рушієм розвитку, сприяючи формуванню демократичним шляхом загальнонаціональних інтересів та цілей” [5, с. 33].

Сучасний розвиток партій і партійних систем викликає підвищену увагу дослідників і спостерігачів не тільки у зв’язку з процесами, що відбуваються в розвинених демократіях, але і трансформаціями, які переживають колишні тоталітарні й авторитарні режими. Багато в чому ці особливості пов’язані з комуністичним минулим, а перспективи розвитку партійної системи – з подоланням її посткомуністичного характеру.

Зрозуміти, в чому полягає цей процес, які чинники обумовлюють його успіх, допомагає аналіз динаміки партійних систем окремих колишніх комуністичних держав. У зв’язку з цим досить актуальним є дослідження процесу становлення сучасної польської партійної системи, що тривалий час характеризувалася високою нестабільністю та протистоянням спадкоємців комуністичної партії і спадкоємців “Солідарності”. Звернення до польського досвіду дозволяє виявити не тільки властиві окремій країні, але і загальні для колишніх соціалістичних країн проблеми і перспективи партійного будівництва.

До 1989 р. процеси політичної диференціації в Польщі штучно стримувались як тогочасною політичною системою, так і самою опозицією, яка перед обличчям боротьби з системою надала перевагу збереженню своєї єдності [6, с. 48].

За результатами “Круглого столу”, які фактично вперше узаконили становлення багатопартійної системи в одній з провідних країн радянського блоку, і впроваджували в країні “...розвинутий політичний плюралізм...” [7, с. 170; 8, с. 344], Польська об’єднана робітничая партія (ПОРП) втрачала право на монопольне керівництво польським суспільством [9, с. 116]. Поразка на виборах 1989 р. поглибила внутрішню кризу в партії. У такій обстановці 27 січня 1990 р. відбувся XI з’їзд ПОРП. Під час його відкриття М. Раковський заявив, що “присутність ПОРП в житті народу вважаємо закінченою” і треба розпочати будівництво “нової партії” лівого плану [10, с. 661]. Спадкоємницями ПОРП, яка 30 січня 1990 р. прийняла рішення про саморозпуск, стали дві соціал-демократичні партії – Соціал-демократія Республіки Польща (СДРП), на чолі з А. Квасневським і Л. Міллером, в основі програмної декларації якої містився принцип підтримки багатопартійності [11, с. 142], правової держави та ринкової економіки і Польський соціал-демократичний союз на чолі з Т. Фішбахом, який, незважаючи на повне відмежування від колишньої ПОРП, припинив існування в липні 1991 р. [1, с. 31].

Вплив згаданих вище новоутворених партій на політичне життя різко впав, що наглядно показали вибори до місцевих органів влади 27 травня 1990 р. (отримали менше 20 % голосів). Останні, як зазначає В. Рошковський, через те, що в них взяло участь лише 42 % виборців, довели політичну апатію суспільства [12, с. 411].

Сутєві зміни відбулися в людовому русі. Наприкінці 1989 р. надзвичайний конгрес Об’єднаної селянської партії (ОСП) перейменував партію на Польську селянську партію “Відродження” (ПСП “В”). Із селянських профспілок “Солідарність” відділилося дві партії – Польська селянська партія “Солідарність” (ПСП “Солідарність”) і Польська селянська партія (ПСП) [13, с. 131]. Згадані три народні партії постійно старалися знайти площину об’єднання. Часткове порозуміння відбулося 5 травня 1990 р., коли ПСП “В” об’єдналася з Польською селянською партією (ПСП), яку заснували діячі післявоєнної опозиційної партії С. Миколайчика. В результаті була утворена об’єднана ПСП, яку очолив В. Павляк. Ідеологія останньої – неоаграризм, який в економіці на перший план висуває розвиток сільського господарства, а в суспільному житті – соціальне вчення католицької церкви [14, с. 285].

У другій половині 1989 р. відновили легальну діяльність партії, які виникли у попередній період. Зокрема, це Польська соціалістична партія (ППС) Я. Ліпського, Унія реальної політики (УРП) Я. Корвіна-Мінке, “Солідарність, що бореться” К. Моравецького [12, с. 410]. В серпні 1990 р. була зареєстрована Конфедерація незалежної Польщі (КНП) Л. Мочульського, утворена ще в 1979 р. [6, с. 49], яка виступала за проведення декомунізації та люстрації. Одними з найвпливовіших політичних партій були Християнсько-національне об’єднання (ХНО) на чолі з В. Хшановським, що вимагало визнання за католицькою релігією особливого місця в житті суспільства і держави [1, с. 34], і, утворена в лютому 1990 р., а в жовтні цього ж року зареєстрована, партія Ліберально-демократичний конгрес (КЛД) на чолі з Я. Левандовським [15].

28 липня 1990 р. сейм прийняв Закон про політичні партії, згідно з яким (ст. 4) необхідно було 15 підписів дорослих громадян, щоб утворити і зареєструвати політичну партію. Для цього не вимагалось статуту і програми, а тільки юридична адреса [16]. Спрощений механізм реєстрації партій, як зазначає Г. Зеленько, призвів до появи квазіполітичних партій, створених під конкретних лідерів [5, с. 33]. До кінця жовтня 1990 р. було зареєстровано 154 політичні партії, більшість з яких не відіграла політичної ролі.

Дезінтеграційні процеси не оминули строкатого табору “Солідарності”. Спільна боротьба з комунізмом, на думку П. Вандича “...всерйоз об’єднала опозиційні угруповання, що їх згодом у Польщі називали “післясерпневим табором”. Проте, в ідеологічній боротьбі, етос “Солідарності” поступово втрачав своє значення” [17, с. 329]. 2 травня 1990 р. група політиків з оточення Л. Валенси на чолі з Я. Качинським, прихильники прискорення змін,

утворили Порозуміння Центр (ПЦ) [6, с. 49]. У відповідь, 10 червня 1990 р. в Кракові, прихильники Т. Мазовецького оголосили про створення Союзу підтримки демократії, який обстоював демократію і прагнув побудови правової держави з рівновагою гілок влади [14, с. 285]. Останній став основою для створеного 16 липня цього ж року “Громадського Руху Демократична Акція”. На думку Г. Дильонгової, “...остаточним підтвердженням розколу колишньої опозиції стало висунення восени 1990 р. двох її кандидатів Л. Валенсі і Т. Мазовецького на посаду президента РП” [18, с. 190]. Як підкреслює П. Вандич, що “...під час президентських виборів ідеалізм “Солідарності” поступився місцем брутальній виборчій кампанії...” [17, с. 329]. Коли на чолі держави став Л. Валенса, а главою уряду Т. Мазовецький і Польща пройшла період заперечення комунізму, відмінність інтересів в антикомуністичному таборі ще більше посилилась. Досягнення надмети одночасно зруйнувало основу внутрішньої єдності об’єднання [19, с. 46]. Причинами цього були політичні та персональні розбіжності, які, як стверджує Б. Тораньський, крилися в самій структурі “Солідарності”. Дослідник доводить, що в останній діють три політичні центри: “сім’я – свита – двір”. На чолі “сім’ї” стоять Б. Геремек, Я. Куронь і А. Міхнік, які ведуть відкриту війну з главою польської католицької церкви – Ю. Глемпом. Під “свитою” розуміється ліберально настроєний уряд Т. Мазовецького, що співробітничав з церквою. Третій центр, “двір”, який є ні правий, ні лівий, але підтримує близькі контакти з церквою й зосереджується навколо Л. Валенсі [20].

У зв’язку з майбутніми виборами в сейм і сенат, які мали відбутися 27 жовтня 1991 р., ще більше прискорився процес формування різних партій, рухів та удосконалення їхніх програм. На базі політичних еліт “Солідарності” було створено два-три десятки партій, що представляли весь можливий ідейно-політичний спектр: праві, центристські, ліві, ліберальні, християнсько-демократичні, національно-католицькі, аграрні та ін. Передбачалося, що одні партії, що вийшли з надр “Солідарності”, будуть правлячими, а інші – знаходитимуться в опозиції [21, с. 46]. 11–12 травня 1991 р. прихильники Т. Мазовецького створили Демократичний союз (ДС), який пропонував “нову політику” на ліберально-демократичних гаслах [22, с. 39]. Самостійно пішов на вибори й КЛД, пропонуючи виборцям не дуже популярні програми децентралізації країни. На I Конгресі Порозуміння Центру (4 березня 1991 р.) було прийнято рішення, за яким ПЦ вимагав проведення “декомунізації” і виступав з християнсько-демократичною програмою. Перед самими виборами ПЦ з частиною Громадського Комітету (ГК), сформованого ще 23 червня 1989 р. депутатами сейму і сенаторами від опозиції, утворили коаліцію “Громадянське порозуміння центр” [12, с. 417].

Християнсько-національне об’єднання сформувало виборчий блок “Виборча католицька акція” (ВАК), яка підкреслювала свої християнські й національні корені та вимагала збільшення ролі церкви в політиці [6, с. 49]. Активну кампанію проводила й КНП, яка вже відмовилася від екстремістських націоналістичних гасел та висувала популістські соціальні вимоги [22, с. 40].

16 липня 1991 р. задля розширення своєї соціальної бази СДРП утворила коаліцію “Союз демократичної лівіці” (СЛД), до складу якої увійшли 28 лівих партій і профспілок [1, с. 31]. Ця коаліція йшла на вибори під гаслом “Так далі бути не може!”. ПСП на чолі з В. Павляком діяла на традиційних гаслах відстоювання інтересів польського селянства [23, с. 510].

Предметом своєрідної іронії над парламентськими установами і самими виборцями було існування і активна передвиборча діяльність Польської партії друзів пива (ППДП) [24, с. 355], кампанія якої проходила під гаслом “Як випити це пиво?”.

Поширення явища надмірної партійної діяльності, спричинене згаданим вище законом про політичні партії і розколами вже в існуючих, вплинуло на ухвалення 28 червня 1991 р., після “чергової війни” між президентом і парламентом, нового Закону про вибори, заснованого на пропорційних засадах, який передбачав 5 %-й поріг (ст. 100) для політичних партій [25]. Напередодні виборів стан багатопартійної системи більшість польських вчених оцінювали як “розрізнений”, “фрагментарний”

У перших “демократичних виборах 1991 р.” [26], як зазначив Л. Валенса в інтерв’ю газеті “Високий замок”, взяло участь 111 виборчих об’єднань і блоків, при 43,2 % явці виборців. Останнє, як вже підмітили Ж-Б. Дюразель і М. Кріль, засвідчило зневіру поляків, яких особливо болісно торкнулася трансформація економічної системи [27, с. 720; 13, с. 133].

У результаті виборів найбільшою парламентською фракцією став Демократичний Союз – 12,3 %, що отримав 59 мандатів. Наступні місця зайняли: Союз демократичної лівіці – 12 %, “Виборча католицька акція” (на чолі з ХНО) – 8,7 %, Польська селянська партія – 8,6 %, Конфедерація Незалежної Польщі – 7,5 %, Ліберально-демократичний Конгрес – 7,5 %, Порозуміння Центр – 5,47 %, “Солідарність” – 5,05, ППДП – 2,97 % [12, с. 417]. У сенаті розклад сил був дещо інший: ДС – 12 мандатів, ВАК – 12, “Солідарність” – 11, КЛД – 7, ПЦ – 5, КНП – 4, СЛД – 4, ПСП – 3, ПСП “Солідарність” – 2 [28].

Підсумки виборів свідчили про розпорошення політичних сил та глибоке соціальне розшарування в суспільстві. Разом з тим, парламентські вибори 1991 р. остаточно завершили процес переходу від Польської Народної Республіки, як складової частини міжнародної системи реального соціалізму, до Республіки Польща, як заперечення цієї системи і елементу європейської співдружності демократичних націй.

Розстановка політичних сил не дозволила створити в парламенті стійку більшість, що вплинуло на формування урядової коаліції. У 1991–1993 рр. змінилося три уряди, які очолювали Я. Ольшевський (ВАК), В. Павляк (ПСП) і Х. Сухоцька (ДС) [29, с. 958]. Тому 1 червня 1993 р., “...для подолання надмірної роздробленості партійної системи і посилення власних прав напередодні виборів президента...” [6, с. 51], відбувся розпуск парламенту Л. Валенсою і призначення нових виборів на 19 вересня 1993 р.

В останній день роботи сейм ухвалив новий виборчий Закон, який мав стати своєрідним “виборчим фільтром” і покласти кінець “стопартійній системі” [19, с. 47–48]. Він зберіг пропорційну систему, але запровадив 5 %-й поріг для політичних партій (ст. 3) і 8 %-й – для коаліцій (ст. 4) [30]. На думку В. Бурдяк, згаданий Закон сприяв укрупненню і стабілізації партій [31, с. 77]. По-іншому оцінює даний закон і його вплив на виборчу систему Польщі О. Майорова, яка вважає, що “...виборча система, створена в 1991 р., сприяла формуванню максимально репрезентативного, але разом з тим роздробленого на дрібні фрагменти сейму, то виборча система 1993 р. вела до зменшення роздробленості, але сейм став, звичайно ж, не таким представницьким” [6, с. 51].

Виборча кампанія 1993 р. відбувалася за умов зміни настроїв польських виборців, які втомилися від скандалів в середовищі правлячої еліти. За цих обставин дедалі більшої популярності набували прості й зрозумілі гасла соціального характеру. З’явилися об’єктивні передумови для реваншу лівих сил.

Посиленню лівого табору сприяв подальший розкол в середовищі “Солідарності”. Дрібні партії і рухи, що вийшли з її табору, пересварилися один з одним в попередньому сеймі й не здатні були об’єднатися у великі виборчі блоки. Останні істотно дискредитували себе в очах суспільства [21, с. 49], хоч і пропонували соціально орієнтовану програму. В такій ситуації Л. Валенса виступає за утворення Безпартійного блоку підтримки реформ (ББПР), який мав представляти інтереси президента в парламенті.

Ліві сили навпаки – згуртувалися навколо Союзу демократичної лівіці на чолі з В. Цімошевичем. Їхня передвиборча програма включала пропозиції щодо розв’язання найбільш болючих проблем розвитку країни – подолання безробіття, проведення приватизації на засадах соціальної справедливості [22, с. 41]. В даному випадку, для розуміння програмних поглядів лівих сил, доцільною буде фраза Р. Дарендорфа, яку наводить Н. Дейвіс в своїй праці “Боже ігрище: історія Польщі”, суть якої в тому, що “...ліберальний напрям зумовлює стрибковий старт економіки. Опозиція виникне неминуче й зосереджуватиметься на соціальній ціні економічного життя” [29, с. 957].

Церква, яка на виборах 1989–1991 рр. підтримувала партії демократичної опозиції, тепер не відігравала такої ролі. Священики, побоюючись звинувачення за участь у політиці,

підтримували різні течії [32, с. 92]. Як наслідок, представники ХНО, якому не вдалося подолати 8 %-й бар'єр на виборах 1993 р., опинилися поза парламентом.

Перемогу на виборах, в яких взяли участь 34 виборчих блоки і об'єднання, при явці 52,1 %, здобули Союз демократичної лівиці й Польська селянська партія, які в сумі отримали 303 мандати з 460. Перемога останніх свідчила про певне полівіння настроїв в суспільстві [33, с. 309]. Рівень представництва інших угруповань – ДС, КНП і ББПР – був набагато нижчим: 3,25 %, 0,99 % і 1,93 % відповідно [6, с. 51]. Дрібні партії, що вийшли з “Солідарності”, виступили на виборах в сейм самостійно і не зуміли подолати бар'єр. У сенаті мандати розподілилися так: СЛД – 37, ПСП – 35, НСПС “Солідарність” – 12, ДС – 6, незалежні – 7 [28].

Узагальнюючи причини, які привели до перемоги лівих партій на виборах 1993 р., Ф. Рудич вважає, що “...цілком природно, що економічна криза спричинила глибоку політичну кризу 1991–1993 рр., яка у поєднанні з соціальною незахищеністю різних верств населення перед шокowymi ринковими реформами... призвела до критичного рівня довіри до владних структур, і відповідно спричинили перемогу лівих сил на виборах 1993 року...” [34, с. 329–330].

Проте, як зазначає В. Рошковський, думка про повну перемогу колишніх комуністів була б перебільшенням. Оскільки, у порівнянні з виборами 1991 р. СЛД здобула тільки на 8 %, а ПСП – на 7 % голосів більше. Підтримало їх лише 60 % суспільства [12, с. 428–429].

Незважаючи на всі протиріччя і нюанси, вибори 1993 р. започаткували якісно новий етап еволюції партійної системи, яку характеризувала тенденція до створення полярних коаліцій.

Партії табору “Солідарності” в парламенті після поразки на виборах перейшли в опозицію до СЛД-ПСП і стали шукати шляхи до об'єднання, в процесі якого зазнали утворення і розпаду (осінь 1994 р.) коаліція ПЦ і ХНО; невдачею закінчилася спроба реанімувати ББПР, який розпався в 1996 р. Певний резонанс мало об'єднання ДС і КЛД, яке завершилося в квітні 1994 р. утворенням єдиної партії – Унії Свободи (УС) [1, с. 31]. Досить влучно підмічено Д. М. Олсоном, що “у відповідь на поразку вони вирішили об'єднати нові політичні партії в намаганнях висунути нових керівників та досягти єдності в своїх рядах” [19, с. 48]. Очолив партію Т. Мазовецький. Однак суперечки в партії не припинилися.

Найважливішою політичною подією з часу приходу до влади в 1993 р. коаліції СЛД-ПСП, якій вдалося досягнути загального поліпшення соціально-економічної ситуації, були другі президентські вибори [22, с. 41]. З 17 кандидатів на президентську посаду до другого туру дійшли А. Квасневський, навколо якого об'єдналося 28 партій і угруповань Спілки демократичної лівиці, і Л. Валенса, підтриманий партіями й коаліціями правого сектору, націонал-патріотичними й католицькими колами [14, с. 287].

Попри вдалу внутрішню політику лівих сил напередодні виборів, простежувалося ще досить обережне ставлення поляків до останніх, про що свідчить популярність А. Квасневського, яка за півроку до президентських виборів не перевищувала 20 %, а за місяць до виборів він ще поступався одним відсотком головному своєму конкурентові, маючи 34 % проти 35 % Л. Валенси [35].

5 листопада 1995 р. відбувся перший тур, за результатами якого найбільшу підтримку отримали А. Квасневський (35,11 %) і Л. Валенса (33,11 %) [13, с. 134]. 19 листопада, завдяки незначній більшості голосів (51,72 %), главою держави став А. Квасневський, інаугурація якого відбулася 23 грудня 1995 р. [36].

Можна погодитись з думкою Н. Дейвіса щодо причин поразки колишнього, так званого “десидента” [37, с. 46], лідера опозиції, який бачив їх в тому, що “...Лех Валенса, свого часу герой нації, не дорівнявся до народних сподівань. Природжений популіст і досвідчений президент, він не опанував мистецтва обіймати високі посади, п'ять років виконуючи президентські функції не прогнозовано, свавільно, а інколи й дріб'язково...” [29, с. 957]. До того ж, як підкреслює А. Кублік, програв неелегантно – коли відмовився подати руку

А. Квасневському після других “Президентських дебатів”, сказавши при цьому: – “Я можу подати вам ногу” [38, с. 7].

Успіхом демократичних процедур була, без сумніву, активна участь у виборах виборців (у першому турі – 64,7 %, в другому – 68,2 %). В той же час в числі недоліків слід зазначити незначну перевагу, досягнуту А. Квасневським, що справедливо коментувалося як “поділ Польщі навпіл” [6, с. 53].

У 1996 р. на політичній сцені явно домінували посткомуністи і постсолідаристи, посилення яких відбулося за рахунок центру. Попри відносну стабільність коаліції на чолі з СЛД, в парламенті 1993 – 1997 рр. парад прем’єрів тривав і далі. Процес зміни останніх, в досить цікавому ракурсі, подає Н. Дейвіс: “...невизначний селянський лідер В. Павляк (ПСП) замінив привабливого вченого Х. Сухоцьку (ДС), але його випхав комуніст старого стилю Ю. Олекси (ПСП). Але потім з’ясувалося, що Ю. Олекси підтримує приязнь із колишніми товаришами з КГБ, тож він пішов у відставку, поступившись технократові нового стилю В. Цимошевичу...” [29, с. 958].

Політична сцена Польщі після президентських виборів зазнала подальших змін. Навесні 1996 р. 30 % опитаних висловлювали підтримку СЛД, 15 % “Солідарності”, 12 % – УС, 9 % – ПСП [10, с. 682]. Зміцнення впливу коаліції змусило праві сили до консолідації. Ініціатива вийшла з боку НСПС “Солідарність”. У червні 1996 р. її лідер М. Кшаклевський утворив блок Акція виборча “Солідарність” (АВС), до якого закликав вступити інші партії та групи, що виникли на базі профоб’єднання. Незабаром до АВС приєдналися ПЦ, ХНО, ББПР та ін. З кінця 1995 р. почав монтувати свою партію Рух відбудови Польщі (РВП) на чолі з Я. Ольшевським. Опозиційні партії не помилились, зробивши ставку на підготовку до майбутніх парламентських виборів 1997 р. Оскільки вже в грудні 1996 р. підтримка для АВС (27 %) вперше “переступила” популярність СЛД (25 %) [12, с. 437]. В такій ситуації на перемогу міг розраховувати лише той, хто зробить менше помилок і успішно проведе виборчу кампанію.

У ході останньої СЛД зробив ставку на факти економічного прогресу країни і її успіхи на міжнародній арені (підготовка Польщі до вступу в НАТО і ЄС). Значно професійніше проводив кампанію АВС, утримуючись від агресивних виступів, свідомо знижуючи тональність протистояння, апелюючи до традиційних національно-католицьких цінностей [6, с. 53].

27 червня 1997 р., напередодні виборів, побачив світ новий Закон про політичні партії, приписи статті 11 якого підвищували вимоги до реєстрації політичних партій. Тепер для того, щоб заснувати партію в Польщі, необхідні підписи не менше 1 тис. польських громадян [39]. Відмінність червненого закону від закону про політичні партії 1990 р. в тому, що приписи останнього повністю відділили державу від політичних партій (особливо в фінансовій сфері). Як наслідок, пошук фінансових можливостей призвів до корумпованості парламентаріїв світом бізнесу і утворенню груп лобіювання [40, с. 12]. За законом 1997 р. (ст. 23–41) право на державне фінансування мають партії, які на останніх виборах до нижньої палати парламенту отримали на свою підтримку не менше 3 % (у разі самостійної участі у виборах) голосів виборців або не менше 6 % голосів (у разі участі у виборах в складі виборчих блоків); право на одержання відшкодування витрат на виборчу кампанію мають партії, представників яких було обрано до верхньої або нижньої палати парламенту; непряме державне фінансування партій здійснюється, як правило, у формі надання партіям, кандидатам на виборах безкоштовного ефірного часу на каналах суспільного телебачення і радіомовлення під час проведення виборів до нижньої палати парламенту (за 15 днів до дня голосування і до дня закінчення передвиборної агітації). Ефірний час розподіляється порівну між всіма суб’єктами виборчого процесу [41, с. 27, 31].

Парламентські вибори 1997 р. відбулися за низької активності польських виборців (явка 47,9 %). Розглядаючи причини такої низької активності громадян на виборах, П. Вандич приходять до висновку, що “... криза політичних партій як носіїв ідеології чи класового представництва... і низький рівень політичної боротьби знеохочує громадян брати участь у

політичному житті...” [17, с. 350]. Результати цих виборів багатьма експертами розцінювалися як чергова несподіванка. Перше місце посів створений незадовго до виборів правоцентристський блок Акція виборча “Солидарність”, за який проголосували 33,8 % активного електорату. Союз демократичної лівиці посів друге місце, відставши від переможців майже на 8 %, – отримав 27,1 %. Ліберальна “Унія свободи” набрала – 13,37 %. Лівоцентристська Польська селянська партія отримала лише четверту позицію – 7,31 %. Правоцентристський Рух відбудови Польщі замкнув коло щасливчиків, що подолали прохідний бар’єр у парламент – 5,56 % голосів [22, с. 42]. У сенаті АВС мав 51 мандат, СЛД – 28, УС – 6, ПСП – 3, РВП – 5, незалежні – 4 [28].

Вибори 1997 р., крім засвідчення прихильності поляків до сил, не пов’язаних з комуністичним минулим [9, с. 125], водночас показали зростання стабільності партійної системи: збереглася тенденція до зниження кількості партій на виборчому і парламентському рівнях, що пов’язувалося з підтримкою в основному двох політичних сил.

У результаті коаліції АВС і ДС був створений уряд професора Є. Бузека, “технократа” й протестанта без партійного минулого. Тандем президента А. Квасневського і прем’єра Є. Бузека вступив на поріг нового тисячоліття [29, с. 959]. У відповідь, СЛД взяв на себе роль жорсткої, але конструктивної опозиції, головним завданням якої став контроль за виконанням новим урядом своїх обіцянок [6, с. 54]. У грудні 1997 р. відбувся III з’їзд СДРП, на якому була прийнята програма партії, яка доповнювала напрями її політичної діяльності. Вона почала апелювати не до середнього класу, а до кращих традицій лівих сил і європейської соціал-демократії. СДРП закінчила свою діяльність на своєму IV з’їзді (червень 1999 р.) і ввійшла до Союзу демократичної лівиці, який у грудні цього ж року, на I своєму з’їзді, оформився в однойменну політичну партію і висунув гасло: “Нове століття, нові ліві!” [1, с. 31].

Підсумовуючи вище сказане, варто зауважити, що політичні партії в Польщі протягом десяти років пройшли через період інтенсивних організаційних перетворень, в процесі яких М. Валецькі виділяє гегемонічну, поляризовану, фрагментарну та плюралістичну партійні політичні системи [19, с. 46–48]. Погоджуючись з думкою згаданого дослідника, вважаємо, що наступною сходинкою перетворення партійної системи Польщі стала, без сумніву, консолідація основних політичних сил як зліва, так і справа. В процесі останньої центристські ДС і КЛД об’єдналися в УС, праві створили коаліцію АВС, а ліві сили згуртувалися навколо СЛД.

На завершення варто зазначити, що розвиток багатопартійності відбувався дволінійно: базовими для формування нових політичних структур стали блоки правлячої та опозиційної еліти, між якими, закономірно, існував глибинний ідеологічно-стратегічний розкол. Саме це протистояння призвело до створення багатопартійної системи, основні елементи якої – політичні партії, в процесі формування через серії виборів та роботу в парламенті, пройшли шлях від слабо організованих та спонтанних рухів до суворо організованих картелів партій влади. Наприкінці ХХ століття партійна система у Польщі впритул наблизилася до збалансованої багатопартійної системи, побудованої на моделі правого та лівого центрів. Польські політичні партії пройшли еволюцію від необмеженої фрагментарності до ідеологічно-інституційної інтеграції, що була викликана загальними тенденціями сучасного геополітичного простору та, безперечно, сприяла динамізації суспільно-політичного розвитку країни на рубежі нового тисячоліття.

Список використаних джерел

1. Антонюк С. Політичні партії Польщі: особливості формування та розвитку (1989–2007 рр.) / С. Антонюк, О. Антонюк // Історія. Філософія. – 2007. – № 5. – С. 30–39.
2. Жуковский И. И. Становление партийной системы Республики Польша 1989–2008 г.г. : автореф. дис. на соискание ученой наук. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.02 “Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные политические процессы и технологии (политические науки)” / И. И. Жуковский. – Москва. 2009. – 28 с.
3. Кривоцюк П. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії / Петро Кривоцюк // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 37–50.
4. Алексієвець Л. М. Розстановка та конфігурація суспільно-політичних сил у контексті польського національного державотворення: загальні риси та особливості (1918–1926 рр.) / Л. М. Алексієвець // Наукові

записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль, 2005. – Вип. 3. – С. 126–137. 5. *Зеленько Г.* Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації / Галина Зеленько // *Людина і політика.* – 2000. – № 2. – С. 28–34. 6. *Майорова О. Н.* Эволюция партийной системы в постсоциалистической Польше / О. Н. Майорова // *Славяноведение.* – 2004. – № 3. – С. 47–58. 7. *История антикоммунистических революций конца XX века: Центральная и Юго-Восточная Европа* / [отв. ред. Ю. С. Новопашин]; Ин-т славяноведения РАН. – М.: Наука, 2007. – 397 с. 8. *Яровий В.* Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: [підруч. для вищих навч. закл.] / Валерій Яровий. – К.: Генеза, 2005. – 816 с. 9. *Струтинський В.* Україна і Польща на шляхах парламентаризму / Владислав Струтинський // *Віче.* – № 9. – С. 115–128. 10. *Зашкільняк Л. О.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний Університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с. 11. *Всемирная история новейшего времени: Учеб. пособие: В 2 ч. Ч. 2 – 1945 – начало XXI в.* / [И. О. Змитрович, Г. М. Кривошекий, М. Я. Колоцей и др.; отв. ред. Л. А. Колоцей.] – Гродно: ГрГУ, 2002. – 207 с. 12. *Roszkowski W.* Historia Polski (1914-2001) / W. Roszkowski. – Warszawa, 2003. – 496 s. 13. *Кріль М. М.* Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): [навч. посібник] / М. М. Кріль. – К.: Знання, 2008. – 284 с. 14. *Газін В. П.* Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки): [навч. посібник] / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 624 с. 15. *Solidarity.* – Режим доступу: <http://countrystudies.us/poland/> 16. *Ustawa z dnia 28 lipca 1990 roku. O partiach politycznych* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1990, nr. 54, poz. 312. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900540312> 17. *Вандич П.* Ціна свободи: Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодні / Пётр Вандич. – К.: Критика, 2004. – 464 с. 18. *Дильонгова Г.* Історія Польщі 1795-1990 / Ганна Дильонгова; [пер. з пол. М. Кірсенка]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 239 с. 19. *Валецькі М.* Партиїні організації в Польщі (1989–1999 рр.) / Марчін Валецькі // “Часопис ПАРЛАМЕНТ”. – 2001. – № 5. – С. 46–49. 20. *Торанський Б.* Кто правит Польшей? / Богдан Торанський. – Режим доступу: <http://www.panorama.ru/gazeta/1-30/p17pol.html/> 21. *Бухарин Н. И.* Польша: десять лет по пути реформ / Н. И. Бухарин, И. С. Синицина, Н. А. Чудакова // *Новая и новейшая история.* – 2000. – № 4. – С. 38–57. 22. *Поліщук І.* Нелегкий польський шлях / І. Поліщук // *Політика і час.* – 2006. – № 6. – С. 37–48. 23. *Тымовский М.* История Польши / М. Тымовский, Я. Кеневич, Е. Хольцер; [пер. с польск.]. – М.: Издательство “Весь Мир”, 2004. – 544 с. 24. *Ajnenkiel A.* Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997 / Andrzej Ajnenkiel. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001. – 416 s. 25. *Ustawa z dnia 28 czerwca 1991 roku. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1991, nr. 59, poz. 252. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910590252> 26. *Зінчук В.* Лех Валенса: “Міг донині бути президентом, але я вірив у демократію” / В. Зінчук. – Режим доступу: <http://www.yabluko.org.ua/yabl-cgi/view.cgi?golos/3037080404> 27. *Дюразель, Ж-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Жан-Батіст Дюразель; [пер. з фр. Є. Марічека, Л. Погорелової, В. Чайковського]. – К.: Основи, 1995. – 903 с. 28. *Заметки о Сенате.* – Режим доступу: <http://www.senat.gov.pl> 29. *Дейвіс Н.* Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; [пер. з англ. П. Тарашук]. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – 1080 с. 30. *Ustawa z dnia 28 maja 1993 roku. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1993, nr. 45, poz. 205. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19930450205> 31. *Бурдяк В.* Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства / Віра Бурдяк. – Чернівці: Рута, 2004. – 520 с. 32. *Тима П.* Польша – час змін / Петро Тима // *Сучасність.* – 1994. – № 3. – С. 90–93. 33. *Яровий В.* Історія західних і південних слов’ян у XX ст.: Курс лекцій: [навч. посібник] / Валерій Яровий. – К.: Либідь, 1996. – 416 с. 34. *Політика в особах: Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти* / [за заг. ред. Ф. М. Рудича]. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 352 с. 35. *Валер’янова Д.* Як Польша реваншувала в майбутнє / Д. Валер’янова. – Режим доступу: <http://www.kontrakty.com.ua/ukr/gc/nomer/1999/43-99/43chas.htm> 36. *Uchwala Zgromadzenia Narodowego z dnia 23 grudnia 1995 roku. Regulamin Zgromadzenia Narodowego zwołanego w celu złożenia przysięgi przez nowo wybranego Prezydenta Rzeczypospolitej* // *Monitor Polski*, 1996, nr. 1, poz. 1. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP19960010001> 37. *Статівка А.* Про деякі фактори формування політичної еліти в країнах центральної та східної Європи і в Україні / А. Статівка // *Політика і час.* – 2007. – № 7. – С. 46–49. 38. *Шиманський О.* Легенда, яку ніхто не хоче / О. Шиманський // “Україна молода”. – 1999. – 22 вересня. – С. 7. 39. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku. O partiach politycznych* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1997, nr. 98, poz. 604. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970980604> 40. *Яжборовская И. С.* Трансформация избирательных систем и выборы в странах Центрально-Восточной и Юго-Восточной Европы / И. С. Яжборовская // *Новая и новейшая история.* – 2008. – № 2. – С. 3–20. 41. *Ковриженко Д.* Європейський досвід фінансування партій та виборчих кампаній / Денис Ковриженко, Олена Чебаненко, Олександр Синьокий // “Часопис ПАРЛАМЕНТ”. – 2009. – № 2. – С. 23–64.